

ביאורים

רבי יוסף אלבו ממשיך למנות את היתרונות של מצוות התורה לעומת מצוות האדם:

ו. ענישה

המוסר לא יכול להסתפק במתן הוראות והדרכות, ולצפות שכל בני האדם ללא יוצא מן הכלל יעמדו בכל דרישותיו. המוסר חייב לתת מענה, לא רק למצב של לכתחילה, אלא גם למצב של דיעבד - לאחר מעשה. בכל דור נמצאים בשולי החברה אנשים שלא מקבלים עליהם את מרות המוסר. בכל דור נמצאים אנשים רבים שרוצים להתנהג על פי אמות מידה מוסריות, אך נכשלים בכך לא מעט. כדי להתמודד עם הבעיות הללו, המוסר צריך לקבוע עונש לחוטא. העונש מרתיע מחד את פורקי העול, וממריץ מאידך את ההמון לעמוד בנסיגות ולא להיכנע לחולשות.

המוסר האנושי אמנם קובע עונשים לעוברים על החוק, אך איננו יכול להבטיח שעונשו מדויק ומידי. יש הבדל בחומרת העברה בין המעשים השונים, ומידת הנזק שהם גורמים. ייתכן והוא קובע עונש קל מדי, מתוך רצון להקל על החוטא וחשש מלהכביד עליו. ייתכן והוא קובע עונש חמור מדי, מתוך רצון לחנך את החוטא ולהרתיע אותו כהוגן. המוסר האנושי לוקה בעצמו בחוסר מוסריות, בכך שהעונשים אותם הוא מעניק אינם עומדים למבחן.

המוסר האלוהי לעומתו, קובע עונשים בהתאמה מדויקת לחוטא. יוצר האדם והעולם יודע בדיוק נמרץ לשער את הנזק של החוטא לנפשו, ולחברה. הוא מבחין בדקדוק רב גם בכוונת החוטא, והמניעים לעברה. כל עונש תפור בדיוק לפי מידתו של החטא והחוטא.

הרחבות

• העונש כתיקון החטא

אָבֵל הִדָּת הָאֱלֹהִית תְּשִׁיב גְּמוּל לְכָל אֶחָד וְאֶחָד כְּפִי רִשְׁעוֹ - לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. אפשר להסביר שרבי יוסף אלבו מתייחס לעונש כתיקון החטא, וזו הסיבה שעליו להיות שקול במשקל הסברה האלהית. לפי זה, העונש על החוטא אינו אינטרס חברתי בלבד, אלא אינטרס של החוטא עצמו.

במדרש רבה אנו מוצאים סיפור שמאשש טענה זו. שם מסופר על אחיינו של רבי יוסי בן יעזר שרכב על סוס בשבת, ורבי יוסי הוכיחו - "נכנס בו הדבר כארס של עכנא (נחש). הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין - סקילה, שריפה, הרג, וחנק. מה עשה? הביא קורה, נעצה בארץ וקשר בה נימא (חבל) וערך העצים והקיפן גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע, והצית האור (האש) תחת העצים מתחת האבנים, ונתלה בקורה ונחנק. קִדְּמָתוֹ האש, נפסקה הנימה, נפל לאש. קִדְּמָתוֹ חרב, ונפל עליו גדר ונשרף, נתנמנם יוסי בן יעזר איש צרידה וראה מיטתו פרוחה באוויר. אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן" [בראשית רבה, תולדות סה]. (ראוי לציין שמבחינה הלכתית אין אדם נענש בשתי מיתות בית דין, קל וחומר בארבע).

בשו"ת מהרלב"ח מסופר שאחרי גירוש ספרד, כשהגיעו חלק מהאנוסים לארץ ישראל, הם רצו לקבל עונש מלקות כדי לכפר על עצמם! לשם כך הם ביקשו לחדש את הסמיכה, מכיוון שרק בית דין סמוך יכול לחייב מלקות [שו"ת מהרלב"ח, קונטרס הסמיכה]. גם מכאן ניתן ללמוד שיש לחוטא עניין בכפרת החטא, מכיוון שכך הוא מתנקה ממנו ויכול להמשיך ולהתעלות.

עוֹד, הִדָּת הַנְּמוּסִית לֹא תוּכַל לָתֵת לְאִישׁ כְּדָרְכֵי שְׁוֹה בְּשׁוֹה, וּלְשַׁעַר הָעֲנָשִׁים בְּמִדָּה-בְּמִשְׁקָל - שִׁיְהִיָּה אֶחָד לֹקָה, וְהָאֶחָד נִסְקָל, וְהָאֶחָד נִחְנָק, וְאֶחָד מְשַׁלֵּם תְּשִׁלוּמֵי כָּפַל, וְאֶחָד מְשַׁלֵּם תְּשִׁלוּמֵי אַרְבַּעַה-וַחֲמִשָּׁה - כְּדִי שִׁיְהִי הָעֲנָשִׁים הַמְּגִיעִים לְחֹטָא אֲמִתִּיִּים כְּפִי שְׁעוֹר הַחֲטָא. אָבֵל הִדָּת הָאֱלֹהִית תְּשִׁיב גְּמוּלָה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד כְּפִי רִשְׁעוֹ - לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְאִם יִמְצָא בְּנִרְאָה צָדִיק אֹבֵד בְּצַדִּיק וְרִשָּׁע מְאָרִיךְ בְּרִשְׁעוֹ, הִנֵּה זֶה הוּא כְּשִׁיבְחָנוּ הָעֲנָשִׁים בְּבַחֲנֵינָה טוֹבוֹת הָעוֹלָם-הַזֶּה בְּלִבְךָ; אָבֵל כְּשִׁיבְרָבוּ יַחַד טוֹבוֹת הָעוֹלָם-הַזֶּה הַמְּגִיעוֹת לְרִשָּׁע עִם הַרְעוֹת וְהָעֲנָשִׁים הַמְּגִיעִים לוֹ בְּעוֹלָם-הַבָּא, וְכֵן הַרְעוֹת הַמְּגִיעוֹת לְצָדִיק בְּעוֹלָם-הַזֶּה עִם הַטוֹבוֹת הַמְּגִיעוֹת לוֹ בְּעוֹלָם-הַבָּא, נִמְצָא שְׁנֵי הַגְּמוּלִים צוֹדְקִים יַחַד, אֶף-עַל-פִּי שֶׁלֹּא יִצְדַּק כָּל אֶחָד מֵהֶם נִפְרָד בְּפָנָי עֲצֻמוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאִמְרוּ הַמְּשׁוֹרָר [שם]: "מִשְׁפָּטֵי-יְיָ אֲמֵת, צָדִיקוֹ יַחְדּוֹ" - אִמְרוּ "אֲמֵת" עַל שְׁעוֹרֵי הָעֲנָשִׁים, וְאִמְרוּ "צָדִיקוֹ יַחְדּוֹ" עַל עֲנָשֵׁי הָעוֹלָם-הַזֶּה עִם טוֹבוֹת הָעוֹלָם-הַבָּא אוֹ הַהֶפֶךְ.

דחיית הפירוש ש"יחדו זה ההיתר והאיסור

וְרִאִיתִי מִי שֶׁפָּרַשׁ כִּי לְפִי שֶׁנִּמְצָא בַתּוֹרָה הַדָּבָר הָאֶחָד אֲסוּר וּמִתֵּר - כְּאֲשֶׁת-אָח שֶׁהִיא אֲסוּרָה וְהִיבְמָה מְתָרָה, וְחֻלְב-הַבְּהֵמָה אֲסוּר וְחֻלְב-חֵיָה מִתֵּר, וּבִשָּׁר-בְּחֻלְב אֲסוּר וְהַכְּחָל מִתֵּר, וְכִיּוֹצֵא-בָּזֶה, מִמָּה שֶׁיְּבִיא הָאֲדָם לְחֻשָּׁב שְׂאֵי-אֶפְשָׁר שִׁיְהִי שְׁנֵי חֻלְקֵי הַסּוֹתֵר צוֹדְקִים - אִמְרוּ שֶׁמִּשְׁפָּטֵי ה' אֲמֵת וְהֵם צוֹדְקִים יַחַד: הַהִתֵּר וְהָאֲסוּר. וּלְשׁוֹן "אֲמֵת" אֵינוֹ מְסֻכָּים לְזֶה-הַפְּרוּשׁ, כִּי לֹא יִפְּל לְשׁוֹן "אֲמֵת" עַל הַנְּחַת הַמִּשְׁפָּטִים, אֲלֵא לְשׁוֹן "נָאָה" אוֹ "נְכוּן" אוֹ "מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָאֵל"; אָבֵל עַל הַגְּמוּלִים נוֹפֵל לְשׁוֹן "אֲמֵת" - אִמְרוּ הַכְּתוּב [זכריה ז, ט]: "מִשְׁפָּט אֲמֵת שְׁפִטוֹ", כִּי עֵקֶר הַגְּמוּל יִכְנָה בְּלְשׁוֹן "מִשְׁפָּט" תְּמִיד: "נודע יי משפט עשה, בפעל כפיו נוקש רשע" [תהלים ט, יז]; "כי אם-עשות משפט" [מיכה ו, ח]. וְכֵן לְשׁוֹן "יַחְדּוֹ" אֵינוֹ מִתְּפָּרֵשׁ יָפָה לְזֶה-הַפְּרוּשׁ.

גְּמוּל - עוֹנֵשׁ. יִמְצָא בְּנִרְאָה וְכו' - רואים במציאות צדיק ורע לו. שְׁעוֹר - המידה המדויקת. וְהַכְּחָל מִתֵּר - עטיני הבהמה מותרים אף שטעם בשר וחלב בהם. מְסֻכָּים - מתאים. הַנְּחַת הַמִּשְׁפָּטִים - הגדרת הדינים.